

ზოია ცხადაია

ალექსანდრე ჭეიშვილის კრიტიკული წერილები

DOI: <https://doi.org/10.62119/critique.20.2025.9909>

ალექსანდრე ჭეიშვილი XX საუკუნის ქართული მწერლობის ერთ-ერთი ტრაგიკული სახეა. მას არ შეხებია 30-იანი წლების ბოლშევიკური რეპრესიების სუსხი, თუმცა, როცა ამ წლების საქართველოს მწერალთა კავშირის პარტორგანიზაციის მასალებს გავეცანით სუკის არქივში, იქ შიგადაშიგ, სხვებთან ერთად, სხვების გვერდით ხშირად უწევს თავის მართლება დაუმსახურებელ საყვედურებზე, იძულებულია, უნდა თუ არ უნდა, აზრი გამოთქვას კოლეგებზე და სხვ. ასე რომ, „გადარჩენილებსაც“ არ დაუტოვა სისტემამ დალხენილი მომავლის პერსპექტივა... ალექსანდრე ჭეიშვილს თითქოს ყველაფერი ჰქონდა ღირსეული ცხოვრებისათვის: ცოდნა, განათლება, ნიჭი, ნდობა საბჭოთა ხელისუფლებისაგან.

ალექსანდრე ჭეიშვილის მოკლე ბიოგრაფია ასეთია: დაიბადა 1903 წლის 17 მარტს ოზურგეთის რაიონის სოფ. ასკანაში. დაამთავრა ქუთაისის რეალური სასწავლებელი; თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სიბრძნისმეტყველების (შემდეგში ფილოსოფია-ფსიქოლოგიის) ფაკულტეტი 1925 წელს.

1926-1928 წწ იყო თსუ-ის ფილოსოფიის ფაკულტეტის ასპირანტი. 1928 წელს მიიღეს კომპარტიაში, ამავე დროიდან გახდა საქართველოს მწერალთა კავშირის წევრი, იყო ჟურნალ „ჩვენი თაობის“ რედაქტორი. 1929 წლიდან კითხულობდა თსუ-ში დიალექტიკური მატერიალიზმის კურსს. 1930 წლიდან 1932

წლამდე სწავლობდა და დაამთავრა უცხო ენათა უმაღლესი კურსი (სტილი დაცულია ჭეიშვილის ავტობიოგრაფიიდან, ზ.ც.).

ალექსანდრე ჭეიშვილი ფლობდა 4 უცხო ენას: გერმანული, ფრანგული, ინგლისური, რუსული. 1930 წლიდან 1932 წლამდე იმყოფებოდა გერმანიაში, სამეცნიერო მივლინებით, გააგზავნა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა, დასავლეთ ევროპის ლიტერატურაში სპეციალიზაციის მიზნით. 1932 წლიდან დაბრუნდა იქიდან და განაახლა ლექციების კითხვა თსუში. შემდეგ წლებში კითხულობდა აგრეთვე XIX საუკუნის რუსული ლიტერატურის ისტორიის კურსს.

1945 წლის აპრილიდან ღია კონკურსის საფუძველზე დაინიშნა უფროს მეცნიერ-თანამშრომლად საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტში. მუშაობა შეწყვიტა 1950 წელს.

1957 წლის 7 დეკემბერს ალექსანდრე ჭეიშვილი მიმართავს შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტის დირექტორს აკადემიკოს გიორგი ლეონიძეს თხოვნით, რომ მიიღონ ინსტიტუტში უფროსი მეცნიერ-თანამშრომლის თანამდებობაზე, საჭიროების შემთხვევაში თანახმაა მიიღოს კონკურსში მონაწილეობა. ჭეიშვილის განცხადება დაკმაყოფილდა. მის განცხადებას თანხმობით ადასტურებს ინსტიტუტის დირექტორი, პოეტი-აკადემიკოსი გიორგი ლეონიძე (განცხადებას ქვემოთ აქვს დირექციის მინაწერი – „კონკურსით“).

ალექსანდრე ჭეიშვილი, უპირველესად, მაინც, როგორც მწერალი, პროზაიკოსი გახდა აღიარებული საზოგადოებისათვის. 1938 წელს დაიბეჭდა მისი რომანი „ლელო“, რომელშიც აისახა 30-იანი წლების ცხოვრება საქართველოში, კერძოდ, გურიის რაიონში. ამ რომანისათვის მან 1950 წელს მეორე ხარისხის სტალინური პრემია მიიღო. 1953 წელს „ლელო“ გამოიცა გერმანულად (მთარგმნელი – მანფრედ ფონ ბუში). ქართული კრიტიკა ჭე-

იშვილს უწოდებდა „ჩვენი დღეების მემკვიდრე“, რომელიც თავის ნახევარ ცხოვრებას გზაში ატარებდა და მეორე ნახევარს საწერ მაგიდასთან. „ის მუდამ მოგზაურობს ქალაქიდან ქალაქში, ქვეყნიდან ქვეყანაში, რათა ახალი შთაბეჭდილებით დაიტვირთოს... სად არ შეხვდებით მას, სად არ წააწყდებით... მას შეხვდებით მოსკოვშიც, ლენინგრადშიც, კიევშიც და სტალინგრადშიც, სალსკის მინდვრებშიც და პოლესიის ტყეებშიც. მას მოვლილი აქვს მთელი კრასნოდარის მხარე, უკრაინა, ვოლგა-დონი და ურალი... ლაიპციგის საშემოდგომო ბაზრობა“ (ნატროშვილი, 1957, გვ. 5).

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ალექსანდრე ჭეიშვილს ხშირად აგზავნიდნენ მივლინებით ევროპაში, როგორც დამოუკიდებლად, ისე მწერალთა ჯგუფთან ერთად, როგორც ევროპული ენების საუკეთესო მცოდნეს და კომპეტენტურ თარჯიმანს.

ლიტერატურის ინსტიტუტის სამეცნიერო ჟურნალში „ლიტერატურული მივლანი“ გამოქვეყნებული აქვს ნაშრომი „თანამედროვეობის ასახვა ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში“ (ჭეიშვილი, 1948, გვ. 49-63). როგორც ითქვა, 1958 წელს უკვე ხანგრძლივი ვადით გაემგზავრა კვლავ გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში. ზოგიერთი წყაროს ცნობით, მოიარა მთელი რესპუბლიკა და შემოდგომაზე ფრანკფურტის წიგნის ბაზრობას ეწვია, საიდანაც მისმა მოგზაურობამ უკვე სხვა „მიმართულება“ მიიღო. აქ წყდება, როგორც ჩანს, მისი კავშირი საკუთარ ქვეყანასთან. ის რჩება ემიგრაციაში, საკმაოდ რთულ სიტუაციაში... როგორც ჩანს, მას დახმარება ზოგიერთმა ქართველმა ემიგრანტმა და გერმანელმა მწერლებმა გაუწიეს. განსაკუთრებით ეხმარებოდა ცნობილი გერმანელი მწერალი ჰაინრიხ ბიოლი, მატერიალურად თუ მორალურად; გერმანიის გავლენიანი სოციალ-დემოკრატი პოლიტიკოსის და მეცნიერის კარლ შმიდტის ხელშეწყობით 1961 წელს პოლიტიკური თავშესაფარი და ბინადრობის უფლება მიიღო. შემდეგ იგი კითხულობდა ლექციებს, პრე-

საში ბეჭდავდა მოთხრობებსა და ლიტერატურულ სტატიებს... უცდია თავისი რომანის, „ლელოს“, საფუძვლიანი გადამუშავება და გერმანულად გამოცემა, მაგრამ არ დასცალდა. ჩანს, არც ისე ადვილი იყო, რაც გადახდა, რა სულიერი ტრვამაც მიიღო და 1962 წლის 6 სექტემბერს გარდაიცვალა... გულის შეტევით, როგორც ამბობდნენ. თუ ეს სიმართლეა, სადღაც ბაღში, მარტოობაში, როგორც პერსონაჟი მისი ნოველისა „სიკვდილი ბაღში“. მას შემდეგ დიდხანს იყო დუმილი ალექსანდრე ჭეიშვილის სახელთან დაკავშირებით, მასზე, როგორც მოქალაქეზე, მწერალზე...

წიგნში „ზარები ოცდაათიანი წლებიდან“ ირაკლი აბაშიძე გულისტკივილით წერს: „რატომღაც იმ რეაბილიტაციის ეპოქაშიც კი ტაბუდადებული დარჩა მხოლოდ რამდენიმე ქართველი კაცი: ნოე ჟორდანიას, გრიგოლ რობაქიძე, ვიქტორ ნოზაძე და, სრულიად გაუგებრად, ალექსანდრე ჭეიშვილი. ცენტრის „მთავლიტის“ მიერ აკრძალული ეს ოთხი კაცი ჩვენ ქართულ ენციკლოპედიაშიც კი ვერ შევიტანეთ აგერ სამოცდაათიან წლებშიც“ (აბაშიძე, 2003, გვ. 64).

საქართველოს რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემიის არქივში დაცულ ალექსანდრე ჭეიშვილის პირად საქმეში, ფონდი №10, საქმე №91 – (საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ინსტიტუტის კანცელარიის) დევს ბრძანება №2, რომელშიც ვკითხულობთ: „ბრძანება №2, შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტისადმი, 6 იანვარი, 1959 წ. – ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე ჭეიშვილი ა/წ. 6 იანვრიდან გაირიცხოს ინსტიტუტიდან როგორც სამშობლოს მოღალატე. ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე სამეცნიერო ნაწილში პროფ. მ. ჩიქოვანი“.

ემიგრეანტი ილის კუჭუხიძე ასე იხსენებს ალექსანდრე ჭეიშვილს: „მას საზღვარგარეთ არსებული პოლიტიკური პარ-

ტიების მუშაობაში მონაწილეობა არ მიუღია, განზე იდგა. მისი სურვილი მხოლოდდამხოლოდ სამეცნიერო ასპარეზზე მოღვაწეობა იყო, ამისი მოწოდება ჰქონდა.

ალექსანდრე ჭეიშვილი დაუახლოვდა გერმანელ სოციალ-დემოკრატებს, პროფესორ კარლ შმიდტს. მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა მასთან. შმიდტმა დიდი დასხმარება გაუწია. უდროოდ რომ აღარ შემწყდარიყო ალექსანდრეს სიცოცხლე, ის ახლა გერმანიის რომელიმე უნივერსიტეტის პროფესორი იქნებოდა, მაგრამ სიკვდილს დაუდგა თვალი.

ალექსანდრე ჭეიშვილმა დიდი მისია დაუსახა თავს – დასავლეთისა და აღმოსავლეთის მწერალთა გაერთიანება მოიძიო. საბჭოეთში არ დაბრუნდა და დიდი თავდასხმები გაუმართეს მას. რა არ დაარქვეს: ფაშისტი, აგენტი და სხვ. იგი არც ფაშისტი ყოფილა და არც არავითარი აგენტი. მან დასავლეთში ცხოვრება, დასავლეთის ცხოვრების შესწავლა ისურვა და რა არის ამაში ცუდი?!

1962 წელს გარდაიცვალა ალექსანდრე ჭეიშვილი და გერმანულ მიწას მიაბარეს იგი. ჟურნალმა „ოსტევროპამ“ დაბეჭდა ვრცელი ნეკროლოგი, რომელიც სიყვარულის გრძნობით იყო გამთბარი“ (კუჭუხიძე, 1985, გვ. 306).

ლიტერატურულ წერილებს ალექსანდრე ჭეიშვილი 1929 წლიდან ბეჭდავდა. 1948 წელს გამოცემულ წიგნში „კრიტიკული წერილები“ თავმოყრილია მისი გამორჩეული შრომები: „ვეფხისტყაოსანი და ქართველი რომანტიკოსები“, „ლირიკული გმირი ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზიისა“, „მხატვრული სახის დინამიკა ვაჟა-ფშაველას პოემებში“, „კონსტანტინე ლორთქიფანიძე“, „ლეო ქიჩელი“, „ნიკოლოზ ოსტროვსკი“, „ვიქტორ ჰიუგო“, „ანრი ბარბიუსი“, „დენი დიდრო“, „არნოლდ დიუსო და ჯემს გოუ, „ღრმა ფესვები“. აქედან ქართველი მკითხველისთვის, ქართული ლიტერატურისათვის განსაკუთრებით ღირებულია ალექსანდრე ჭეიშვილის ნააზრევნი „ვეფხისტყაოსანზე“,

ბარათაშვილის (ზოგადად რომანტიკოსებზე) და ვაჟა-ფშაველას შხემოქმედებაზე. საინტერესოა და დღესაც ანგარიშგასაწევი მისი შეხედულებები და დასკვნები, რამდენადაც იგი ევროპული ლიტერატურის კონტექსტში განიხილავს ქართული პოეზიის, ქართველ შემოქმედთა მნიშვნელოვან პოეტურ ასპექტებს.

ნაშრომში „ვეფხისტყაოსანი“ და ქართველი რომანტიკოსები“ (რუსთაველი და ბარათაშვილი) შესავალი ნაწილი მოიცავს რუსთაველისა და მისი ქმნილების მაღალ შეფასებას, თუ რა ღრმად გაიდგა ფესვები „ბრძენი რიტორის“, შოთას მიერ რგულმა იგავთ ხემ“ (გურამიშვილი) ქართველი ხალხის გულში და რამდენად განაწყობდა იგი პოეზიის მაღალ მწვერვალზე ასასვლელად ქართული რენესანსის ეპოქის მწერლებს (თეიმურაზს, არჩილს, გურამიშვილს)... მთავარი ინტერესი ნაშრომის ავტორისა ისაა, თუ რა გამოძახილი ჰყოვა „ვეფხისტყაოსნის“ მოტივებმა და პოეტურმა სახეებმა ქართველი რომანტიკოსების შემოქმედებაში და აღნიშნავს, რომ, ეპოქის შესაბამისად, რუსთაველის შემოქმედების ესა თუ ის მხარე დიდ გავლენას ახდენდა ქართულ მწერლობაზე. იგი განსაკუთრებით ინტერესდებოდა იმით, თუ რა გავლენა განიცადა ამ მხრივ ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზიამ. მსჯელობის გამოსაკვეთად იმოწმებს პავლე ინგოროყვას შეხედულებას, რომელიც ბარათაშვილის ბიოგრაფიულ ნარკვევში (წამდღვარებული ნიკოლოზ ბარათაშვილის კრებულისათვის) აღნიშნავს, რომ ბარათაშვილის „მერანი“ ეხმაურება ავთანდილის ცნობილ „ანდერძს“ და „ვეფხისტყაოსნის“ სხვა ადგილებს. ჭეიშვილი ეთანხმება პავლე ინგოროყვას „ვეფხისტყაოსნის“ ციტირებებით დამოწმებულ მსჯელობას, აღნიშნავს, რომ „აქ ხელშესახებია შეხვედრა ძირითად იდეასა და განწყობილებებში, ორგანვე ჰეროიკული თავგანწირვის განწყობილება, ორსავე შემთხვევაში ამ გმირულ სწრაფვას ასულდგულებს კაცთმოყვარული პათოსი (მოძმის სიყვარული)... არავინ ხდის სადავოდ, რომ, მიუხედავად ამ მსგავსებისა მოტივებსა და სახეებში,

ბარათაშვილის „მერანი“ სრულიად დამოუკიდებელი, ორიგინალური ნაწარმოებია – საუკეთესო მარგალიტია არა მარტო ბარათაშვილის შემოქმედებაში, არამედ მთელ XIX საუკუნის ქართულ პოეზიაში“ (ჭიჭიშვილი, 1948, გვ. 5).

მთავარი, რაც ჭიჭიშვილს სურს თქვას აქედან გამომდინარე, მდგომარეობს იმაში, რომ ქართული ლიტერატურის მკვლევართ სურთ ამით გააქარწყლონ ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში დამკვიდრებული მოსაზრება, „თითქოს ბარათაშვილის „მერანში“ იგრძნობოდეს ადამ მიცკევიის პოემა-ბალადის „ფარისის“ ერთგვარი გამოძახილი“ (გვ. 6). იგი, უპირველესად, მიანიშნებს, რომ შორეული გავლენის არსებობა ჩრდილს ვერ აყენებს ბარათაშვილის „შემოქმედების თავისთავადობას და ორიგინალობას“, თუმცა ვრცელი შედარებითი მტკიცებულებით (ისტორიული ასპექტებით თუ პოეტური განწყობებით) მიდის დასკვნამდე, რომ ეს მსგავსება ორიოდ გარეგნული შტრიხით ამოიწურება, ერთ-ერთია „მერანის“ შავი ყორანი და „ფარისის“ პირსისხლიანი ძერა, რომელთა ძირითადი განწყობილება, სახეების წყობა, სტრუქტურა ძალიან შორსაა ერთმანეთისაგან. ერთი მხრივ, მერანის აღმაფრენა ტექსტის თავიდან ბოლომდე და, მეორე მხრივ, ფარისის (რაინდი არაბის) „გულნებიერი მოქმედება“, მის მიმართ „გეგმისებური თანდათანობით“ აღმართული წინააღმდეგობები“ და სხვ. ნაშრომში ეს შედარებითი ანალიზი ვრცელია, ლოგიკურად გამართული არგუმენტებით. ასევე, საგულისხმოა ერთ-ერთი დასკვნის სახით ნათქვამი, რომ: „თუ კი აქ სადმე იგრძნობა შეხვედრა, ეს, უპირველეს ყოვლისა, არის სახეებში, რომელიც საერთოა როგორც ბარათაშვილისა და მიცკევიჩისათვის, ისე მთლიანად რომანტიკოს პოეტთა მთელი თაობებისათვის“ (ჭიჭიშვილი, 1948, გვ. 9).

ეს ერთგვარ საინტერესო ექსკურსს წარმოადგენს ნაშრომის მთავარი მსჯელობისათვის – რუსთაველი და ბარათაშვილი. უპირველესად – პასუხი ზოგიერთ ქართველ მწერალს,

მკვლევარს, ვისაც გამოუთქვამს მოსაზრება, რომ ბარათაშვილი უპირატესად „აზრის მწერალია, გონებისმიერი პოეტია და ამით უპირისპირდება „ამღერებულ პოეტს“, ალექსანდრე ჭავჭავაძეს. ჭეიშვილის აზრით კი (და სრულიად სამართლიანად) „ბარათაშვილის ინსპირაციის წყარო უპირატესად გული, გრძნობა და წარმოსახვის უნარია და არა ცივი გონება და განსჯა“, რომ „მხოლოდ გული და გრძნობა არიგებს ღრმა ფილოსოფიური სევდით გამსჭვალულ პოეტს საწუთროს ამოებასთან“ („შემოღამება მთაწმინდაზე“).

რომანტიზმისთვის დამახასიათებელ ადამიანის გულის უფლებათა დეკლარაციად მოიაზრებს მკვლევარი ბარათაშვილის ლირიკის შედევრებს: „ვპოვე ტაძარი“, „ჩინარი“, „ჩემს ვარსკვლავს“, „მიყვარს თვალები“ და სხვ. განსაკუთრებით გამოყოფს ლექსს „ფიქრი მტკვრის პირას“, რომელშიც გულის თათბირს გადაჰყავს პოეტი მეტაფიზიკური ხილვიდან ადამიანისა და მოქალაქის განცდათა სამყაროში, ამოებების ტრაგიკულ განცდათა სამყაროში („მაინც რა არის ჩვენი ყოფა-წუთისოფელი“...)... აქ უკვე მკვლევარი გვთავაზობს ბარათაშვილისა და რუსთაველის ფილოსოფიურ რეფლექსიათა თანხვედრას – ადამიანის გულის „აღუვსებლობაზე“, წუთისოფლის დაუდგრომლობაზე, რომლებსაც უსადაგებს რუსთაველის „ადამიანური ჩივილით გამსჭვალულ“ სტრიქონებს:

„ზამთარი ვარდთა გაახმობს, ფურცელნი ჩამოსცვივიან,
ზაფხულის მზისა სიახლე დასწევას, გვალვასა ჩივიან,
მაგრა მასზედა ბულბულნი ტურფასა ხმასა ჰყვიან,
სიცხე სწევას, ყინვა დააზრობს, წყლულნი ორჯელვე სტკივიან.

აგრევე გული კაცისა მოსგვარებლად ძნელია,
ჭირსა და ლბინსა ორსავე ზედა, მართ ვითა ხელია,
მიწყვიტ წყლულდების, საწუთრო მისი აროდეს მთელია,
იგი მიენდოს სოფელსა, ვინცა თავისა მტერია.

გულის ხმის ნაკარნახევზე მიანიშნებს ავტორი „სული ბოროტოსა“ და პოემა „ბედი ქართლისაში“, ზოგადად – ბარათაშვილი და რუსთაველი, მისი აზრით, „აჟღერებენ ადამიანის გულის ყველა სიმს“, „განცდათა მთელ გამას“, ხან მცინარს, ხან – სევდიანს... ჭეიშვილი სვამს კითხვას, თუ რატომ აითვისა „ვეფხისტყაოსნის“ სულისკვეთება ასე ორგანულად სწორედ ქართული რომანტიზმის უდიდესმა წარმომადგენელმა, თუ რატომ ჩასწვდა მეცხრამეტე საუკუნის მწერლობა რუსთაველის შემოქმედების სულს უფრო ღრმად, ვიდრე ეპოქალურად. მასთან უფრო ახლოს მდგომი თაობანი ქართველი მწერლებისა. სწორედ ამ კითხვას და კითხვის პასუხს მიიჩნევს ალექსანდრე ჭეიშვილი წერილში დასმულ მთავარ პრობლემად და წერს: „ჩვენს წერილში დასმული პრობლემის გადასაჭრელად მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ რუსთაველმა თავის პოემაში გადაშალა ჰუმანიზმის სწორედ ის სახეობა, რომელიც კაცობრიობის აზრსა და ფიქრს დაეუფლა XVIII საუკუნის მიწურულში და XIX საუკუნის გარიჟრაჟზე და რომელიც რუსოს და შემდეგ რომანტიკოსების მხატვრულ იდეურ კონცეფციაში გაიშალა“ (გვ. 13).

ავტორის აზრით, ჰუმანისტური მსოფლგაგების ამ საფეხურისათვის ყურადღების ცენტრში მოექცა არა ადამიანი საერთოდ, არამედ მისი შინაგანი სამყარო მთელი თავისი სირთულით... მსჯელობა ამასთან დაკავშირებით გრძელდება და ამ აზრის საილუსტრაციოდ იხსენებს ტარიელის სულიერ მდგომარეობას ნესტან-დარეჯანის დაკარგვისა და მისი ამაოდ ძებნის გამო... როცა ავთანდილი ხდება ასმათს და სამდურავს ამბობს ტარიელზე, რომ მან გასტეხა ზენარი, არ დაუცადა ავთანდილს. აქ საგულისხმოდ ციტირებულია ასმათის სიბრძნით ნათქვამი, რომლითაც ქალი ექომაგება თავის ძმობილს: „...არ გული უნდა ფიცის და პირის გასრულებასა?..“ როგორც მკვლევარი აღნიშნავს, ამ შემთხვევაში ასმათი, როგორც ტარიელის სულიერი მდგომარეობის ღრმად მცოდნე, აყალიბებს მკვეთრ ფილოსო-

ფიურ ნიჭს – გულის, ცნობის და გონების ურთიერთობის შესახებ: „გული, ცნობა და გონება ერთმანეთზედა ჰკიდებიან“... მათ შორის რუსთაველი, მკვლევრის სიტყვით, გულს აყენებს პირველ რიგში, თუმცა, მიიჩნევს, რომ ამით რუსთაველი ოდნავადაც არ უგულუბელყოფს აზრს, ცნობას, ინტელექტს.

საბოლოოდ, კიდევ ერთხელ – რუსთაველი, აქედან გამომდინარე, ადამიანის მთავარ ნიჭად გულისთქმას, გრძნობას სახავს, ე.ი. გულმკვდარი კაცი ვერ კაცობს, „კაცთაგან განაკიდა“... ამ კონტექსტში სურს ნაშრომის ავტორს პასუხი გასცეს კითხვას, „რომელიც ხშირად წამოეჭრება ხოლმე ქართველ და განსაკუთრებით არაქართველ მკითხველს რუსთაველის უკვდავი პოემის კითხვისას: „რად სტირიან ასე ხშირად „ვეფხისტყაოსნის“ გმირები?“ მკვლევარს ეს არ მიაჩნია უმნიშვნელო კითხვად. „მისი გადაწყვეტა, – წერს ის, შუქს ჰფენს პოემის სიუჟეტურ აღნაგობას და საშუალებას გვაძლევს გავარკვიოთ ჩვენი წერილის ძირითადი საკითხი – რუსთაველის უკვდავი პოემის და XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის მოტივების ნათესაობა“ (გვ. 14).

ალექსანდრე ჭეიშვილი ვრცლად ხსნის რუსთაველის პოემის გმირების ტიტანურ ბუნებას, ურყევ ნებისყოფას, როგორც უდიდეს დაბრკოლებათა გადამლახველებს, ტარიელსა და ავთანდილს, გმირული რომანტიკული ეპოსის ტიპიურ პერსონაჟებს, „აქილევსის, როლანდის, ზიგფრიდის, როსტომის და ზურაბის „შენაწონს“... ტარიელი შიშველი ხელით რომ შეიპყრობს ვეფხვს... ერთი მუჭა მხედრების თანხლებით უშიშრად რომ შეიჭრება ხატაელთა ურიცხვ ლაშქარში... „სწორუპოვარი ვაჟკაცობის ჰიმნია მისი „ვაქებ, ხრმალო“, როდესაც ნესტან-დარეჯანს ხვარაზმის უფლისწულზე გათხოვებას დაუპირებენ... „ზღვა და ხმელი მოვლო“ და ა.შ. ამავე დროს ტარიელიც და „ვეფხისტყაოსნის“ სხვა გმირებიც გადაჭარბებულ მგრძნობელობას ამჟღავნებენ, ცრემლის ზღვას აფრქვევენ; მოსთქვამენ

ქალებიც და კაცებიც... თითქოს მწერალი ერთგვარ წინააღმდეგობაში ვარდება: გმირობა და ვაჟკაცობა მათ გადაჭარბებულ მგრძნობელობასთან... თუმცა, მკვლევარი სწორად აღნიშნავს, რომ საგმირო ეპოსისთვის მგრძნობელობა უცხო არ არის. „ღმრთისადმი“ აქილევსი ცრემლად იღვრება და ბავშვივით მოსთქვამს, როცა აგამემნონი წაართმევს მას მხეველს ბრიზეიდას, აქილევსი სტირის, როგორც ყრმა ქალი, მას „მთის შავწყლიან მდინარის მსგავსი ნაკადი სდის თვალთაგან“ (ციტატები დამოწმებულია რუსულ ენაზე, გნედიჩის თარგ.).

„ეპიკური სიმშვიდის განსახიერება ბრმა, მოხუცი ჰომეროსი“, როგორც მკვლევარი გადმოგვცემს, „ილიადასა“ და „ოდისეაში“ ცრემლებს აღვრევინებს არა მარტო ადამიანებს. „ილიადაში“ მოსთქვამენ და გოდებენ აქილევსის ცხენები და ა.შ. ამასთან დაკავშირებით პარალელები, შედარებითი ციტატები და დასკვნები მრავლადაა ნაშრომში.

ავტორი საგანგებო ყურადღებას აქცევს „ვეფხისტყაოსნისა“ და, მისი სიტყვით, „უებრო ირანული პოემის – „ვისრამიანის“ ქართულ ვარიანტს და ამას სრულიად კანონზომიერად მიიჩნევს, შეგვახსენებს თვით რუსთაველის ნათქვამს ტარიელსა და ნესტან-დარეჯანზე: „იგი ტანჯვა არ უნახავს არცა ვისს და არც რამინსა“. აქვე დასძენს, რომ ირანული პოემის გმირები გაცილებით უფრო გადაჭარბებულ მგრძნობელობას ამჟღავნებენ, ვიდრე „ვეფხისტყაოსნის“ გმირები და სათანადო ციტირებით, დამაჯერებელი არგუმენტებით ამყარებს მოსაზრებას. განასხვავებს „ვეფხისტყაოსნისა“ და „ვისრამიანის“ გმირების მწუხარების განცდებს, სულიერ განწყობილებებს. რამინის სასოწარკვეთილი ნათქვამი: „მე მისთვის მოვთქვამ, დავტირი ჩემს ზედს, რომ მოვკვდე და ამით თავი დავიხსნა ჩემის უბედობისგან (სატრფოსგან განშორების გამო), მკვლევარს მიაჩნია „სადავემიშვებული მგრძნობელობის“ გამოხატულებად... რაღაც აღმოსავლური ექსპრესიონიზმის გვარი“... (გვ. 19); ჭეიშვილის

აზრით, რუსთაველი ნაწილობრივ ითვისებს ვისრამიანულ ემოციანალურ კოლორიტს, მაგრამ არასოდეს პასიურად არ მისდევენ ირანული ლიტერატურის ამ ტრადიციებს“ (გვ. 17).

ნაშრომში გვხვდება საინტერესო პარალელები: „ღვთიური კომედიის“ (სტილი დაცულია, ზ.ც.) გმირი, ავტორის მსგავსად, თავისი ცხოვრების შუა გზაზე დაიბნა უღრან ტყეში“... დამოწმებული სტროფები „ვეფხისტყაოსნიდან“ სიმძაფრით მიქელანჯელოს სონეტს მოგვაგონებს (დამოწმებულია მიქელანჯელოს ერთი სტროფი იტალიურ ენაზე, თარგმანი რუსულად ტიუტჩევის მიერ)...

ამ და კიდევ მრავალ საინტერესო დაკვირვებას მოიცავს ეს ნაშრომი.

აქ ჭეიშვილი უბრუნდება მისთვის განსაკუთრებულად სათაყვანო სახელს ნიკოლოზ ბარათაშვილისას. კვლევის მიზანიც ისაა, რომ XIX საუკუნის ამ დიდი მოაზროვნე პოეტის ქმნილებები დაუკავშიროს რუსთაველის გენიალურ ქმნილებას, რაც უთუოდ კარგად გამოსდის.

„რუსთაველი აჟღერებს ადამიანის გულის მთელ გამას, ადამიანის სულის ყველა რეგისტრს, მისი თრთოლვა საცნაურია ყველა ეპოქის ადამიანისათვის, გამოსცემს ისეთ კეთილშობილურ ტონებს, როგორიც არის მეგობრობის, სიყვარულისა და ვაჟკაცობის, თავისი ქვეყნის სიყვარულისა და მისთვის თავდადების მაღალკაცობრიული გრძნობა – ის მისაწვდომი და ადვილად ასათვისებელი გახდა ნ. ბარათაშვილის მაღალ ჰანგზე განწყობილი პოეზიისთვის“ (გვ. 34).

განსაკუთრებულია ნიკოლოზ ბარათაშვილის „მაღალ ჰანგზე განწყობილი“ პოეზიისადმი ალექსანდრე ჭეიშვილის დამოკიდებულება წერილში „ლირიკული გმირი ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზიისა“ (წაკითხულია მოხსენებად საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საიუბილეო სესიაზე 1945 წლის 17 ოქტომბერს) იგი უბრუნდება ბარათაშვილის „მერანისა“ და

მიცკევიჩის „ფარისის“ „ერთგვარობის“ საკითხს, როგორც აღნიშნავს, საკმაოდ დამკვიდრებულს იმდროინდელ ქართულ კრიტიკაში. უპირველესად წერს, რომ „ფარისი“ ეპიკური ნაწარმოებია (პოემა-ბალადა), ხოლო „მერანი“ – ლირიკული და აზუსტებს ამ მოსაზრებას, რომ მიცკევიჩის „ფარისში“ სახეების სულ სხვა წყობაა, ვიდრე „მერანში“, რომ ბარათაშვილის ლექსის აღმაფრენა გაშლილია ციურ სამყაროში, მიცკევიჩისა გარესამყაროში...

ალექსანდრე ჭეიშვილს, როგორც მრავალი ევროპული ენის მცოდნეს, განათლებულს და პოეტური გემოვნების მქონე მკვლევარს, სარწმუნოდ და საინტერესოდ აქვს ახსნილი, თუ რა იწვევს ზოგიერთ „შორეულ შეხვედრას“ მოტივებსა და მხატვრულ სახეებში. მელანქოლიური პეიზაჟი ღამისა და მწუხრის პოეტური მოტივები, ნანგრევებისა და სასაფლაოს ლანდშაფტი, განმარტოებული მთა, როგორც აუცილებელი ადგილი პოეტური ჭერეტისა და მჭმუნვარე მედიტაციისა..., ეს ის განწყობილებებია, მისი აზრით, რომლებიც ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნის შუა წლებში აღმოცენდა ინგლისურ წინარომანტიულ პოეზიაში და აქედან ფრანგულ, გერმანულ და შემდეგ რუსულ მწერლობაში“ (ჭეიშვილი, 1948, გვ. 39). აღნიშნავს, რომ პოეტური სამყაროს ელემენტებს სხვადასხვა ვარიანტებში ვხვდებით თითქმის ყველა სანტიმენტალისტ და რომანტიკოს პოეტის შემოქმედებაში და მიიჩნევს, რომ ისინი თავისთავად ქმნიან მსგავს თემატიკურ და კომპოზიციურ სქემებს, იწვევენ ზოგიერთ შორეულ შეხვედრას მოტივებსა და მხატვრულ სახეებში (გვ. 39).

კრიტიკულია ალექსანდრე ჭეიშვილი იმასთან დაკავშირებით, რომ ქართულ კრიტიკასა და ლიტერატურამცოდნეობაში ერთი მწერლის შემოქმედებას გენეტიკურად უკავშირებდნენ მეორე მწერლის შემოქმედებას. ასე იყო ეს ბარათაშვილის შემთხვევაში და ხან „ქართველი ლერმონტოვი შეარქვეს“, ადარებდნენ ბაირონს, პუშკინს, მიცკევიჩს „იმ მიზნით, რომ ეთქ-

ვათ – ბარათაშვილი ჩვენი ბაირონია, ჩვენი ლერმონტოვია, ჩვენი მიცკევიჩია“ (გვ. 40). მისი აზრით კი, დაკვირვებული მკითხველისთვის ეს ზედმეტია, „ბარათაშვილის შედარება მსოფლიო პოეზიის ამა თუ იმ კორიფეებთან სიამაყის გრძნობით ავსებს ჩვენი მკითხველის გულს, ათქმევინებს მას: იგი არის არა ჩვენი ბაირონი, ჩვენი პუშკინი, ჩვენი ლერმონტოვი, იგი არის ჩვენი ბარათაშვილი, ასევე თავისებური და განუმეორებელი, როგორც იყვნენ ბაირონი, პუშკინი და ლერმონტოვი“ (გვ. 41).

წერილში ბარათაშვილის მრავალი შედეგია განხილული, პარალელები – ალექსანდრე ჭავჭავაძისა და გრიგოლ ორბელიანის პოეზიასთან და, გამომდინარე ყოველივე აქედან, ფინალური დასკვნა, რომ ბარათაშვილის ლირიკული ინსპირაციისათვის ერთნაირად მისაწვდომი იყო როგორც ერის ტკივილებით გამოწვეული „ბედი ქართლისა“, ისე საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მომდევნო რეაქციის ეპოქაში აღმოჩენილი მსოფლიო კაეშანი **იმედადთქმული პიროვნებისა**.

ასევე დიდ ინტერესს იჩენს ალექსანდრე ჭეიშვილი ვაჟა-ფშაველას პოეზიისადმი. მოცულობით ყველაზე ვრცელ (150 გვედამდე) ნაშრომში „მხატვრული სახის დინამიკა ვაჟა-ფშაველას პოემებში“, იგი მრავალმხრივ განიხილავს „ალუდა ქეთელაურსა“ და „სტუმარ-მასპინძელს“. განსაკუთრებით აწუხებს ვაჟას მიმართ გამოთქმული ნეგატიური, უმართებლო მოსაზრებები, რომელიც არაერთხელ გამოითქვა ქართულ კრიტიკაში, სიცოცხლეში აკაკი წერეთლის „ენას გიწუნებ, ფშაველო“, გარდაცვალების წლისთავზე, 1915 წელს, სილოვან ხუნდაძის წერილი, გერონტი ქიქოძის (1915) წ.)... თუმცა შემდეგ ორივემ უკან წაიღო თავისი სიტყვა და აბსოლუტურად გააქარწყლეს თავიანთი უდავოდ მცდარი მოსაზრებები დიდ პოეტზე. ამას ეხება ალექსანდრე ჭეიშვილი ნაშრომის დასაწყისში (სილოვან ხუნდაძეს არ ახსენებს, გერონტი ქიქოძის ნათქვამს განიხილავს) და,

ზოგადად, პასუხობს ყველას, ვისაც არამართებულად შეუფასებია ვაჟა, როგორც პიროვნება და როგორც პოეტი.

„დღეს, ვგონებ, ყველასათვის აშკარაა, – წერს ჭეიშვილი, რომ აკაკი ცდებოდა“ და ა.შ.; ასევე, მისი შეფასებით, ორლესულ იარაღს წარმოადგენდა ვაჟას სახელისთვის ეპითეტი „ლადი მთის არწივი“, რომლითაც შემოიჭრა ის 80-იანი წლების ქართულ მწერლობაში. ქართველი მკვლევარების და კრიტიკოსების ნაწილმა სწორად იგრძნეს, ჭეიშვილის სიტყვით, ვაჟას შემოქმედების ძალა და სიღრმე, მაგრამ ყველაფრის პირველწყაროდ ხალხურ პოეზიას მიიჩნევენ და მკითხველიც ამას შეაჩვიეს ისე, რომ უკვე უძნელდებოდათ „ვაჟა-ფშაველას ინდივიდუალური შემოქმედების გამოთავთავება“. ამასთან დაკავშირებით იგი კმაყოფილება ილია ნაკაშიძის „კვალის“ 44-ე, 45-ე ნომრებში გამოქვეყნებული კრიტიკული წერილებისა და გერონტი ქიქოძის ასევე უკდურესად ნეგატიური გამოხატუებებით (1915 წლით დათარიღებულ წერილში, რომელიც 1928 წელს სახელგამის მიერ გამოცემული კრებულისთვის წარუმძღვარებიათ). ჭეიშვილი იხსენებს გერონტი ქიქოძის ვაჟას პოეზიის უმართებულო, უსაფუძვლო, დაუმსახურებელ შეფასებებს, თანაც სვამს რიტორიკულ კითხვას: „რაღა საჭირო იყო ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების მკვლევარის იმ აზრების მოყვანა წერილიდან, რომელიც 1915 წელს დაიწერა, ხოლო 1928 წელს დაიბეჭდა და რომელიც დიდი ხანია გადაფასებულ იქმნა თვით წერილის ავტორის მიერ“. ვფიქრობთ, ეს განაპირობა ეპოქის მკაცრმა რეცეპციებმა. 1928 წლიდან დაიწყო სწორედ მკაცრი კონტროლი, ზეწოლა მწერლობაზე, თავისუფალ აზრზე, აიკრძალა ლიტერატურული დაჯგუფებანი და, რაც მთავარია, თითქმის **ტაბუ ედო ჩვენი კლასიკოსების სახელებს**: ილია, აკაკი, ვაჟა... ქართულ მწერლობაში, განსაკუთრებით პოეზიაში, სწორედ 1928 წლიდან გამწვავდა ბოლშევიზმის დიქტატი... ხელწამოსაკრავ ადრესატებად იქცნენ ქართველი კლასიკოსების სახელები. მხოლოდ

30-იანი წლების II ნახევრის ქართულ ლიტერატურაში გამოჩნდა რუსთაველის, გურამიშვილის, ბარათაშვილის, ილიას, აკაკის, ვაჟას და სხვათა სახელები (ცხადაია, 2006, გვ. 12); ასეთ ვითარებაში ისიც საკვირველია, როგორ გამოსცა სახელგამმა ვაჟას კრებული, ცენზურის თვალისახვევად თუ დასჭირდათ გერონტი ქიქოძის უკვე გადათქმული, გადაფასებული შეხედულებების გაცოცხლება...

საგულისხმოა თავად ჭეიშვილის პასუხი თავისსავე კითხვაზე: „რასაკვირველია, ჩვენ ეს იმიტომ არ გაგვიკეთებია, რომ წერილის ავტორს მოშაინურად დავუყენოთ თვალწინ მის მიერვე გამოსწორებული შეცდომა“ (ჭეიშვილი, 1948, გვ. 62).

ნაშრომში ჩართულია ვაჟა-ფშაველას წერილები, რომლებშიც იკითხება ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში „ფშაველას და ფშაველთა“ იდენტიფიკაციით განაწყენებული პოეტის სამართლიანი გულისწყრომაც და საფუძვლიანი პასუხებიც. ეს ვრცლად არის ნაშრომში წარმოდგენილი, ვაჟას მოჰყავს მაგალითები მსოფლიო ლიტერატურის კლასიკოსებიდან (ევროპული, რუსული) და წერს: „დიდებული პოეტები, გენიოსად ცნობილნი, ხშირად უნიჭო პოეტებს ჰზაძავენ წინაპირველად, მაგრამ თავისებურებას ეს არაფერს უშლიდა. ზემოქმედება მწერალზე აუცილებლად საჭიროა, უმისოდ მწერალი ცარიელი, უშინაარსო არსება იქნებოდა“ (ჭეიშვილი, 1948, გვ. 65-65).

ვრცელი, ამომწურავი და ნათელია აქ მოცემული პასუხები პოეტისა მის საწინააღმდეგოდ გამოთქმულ შეხედულებებზე, მაგრამ, როგორც ალ. ჭეიშვილი აღნიშნავს, მოკრძალებული, ამასთანავე, დიდად აფასებს ვაჟას შემოქმედებას და იმ დიდი კორიფეების გვერდით მოიაზრებს, რომელთაც ვაჟა თავს უხრის: „ძალზე მოკრძალებულია აქ ვაჟა-ფშაველა, ისე როგორც ყველა დიდბუნებოვან ადამიანს ჰმართებს და შეჰშვენის – რა სახსენებელი ვარ ამ გოლიათებთან, მსოფლიო ლიტერატურის კორიფეებთანო, რომ ვაჟა-ფშაველა გვერდს უმშვენებს მსოფ-

ლიო ლიტერატურის კორიფეებს, დღეს ეს ყველასათვის ცხადია. ამის მაჩვენებელია ის უდიდესი ინტერესი, რომელსაც დღეს ჩვენი და მთელი საბჭოთა კავშირის მწერლობა, კრიტიკა და მკითხველთა მასა იჩენს ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებისადმი“ (ჭეიშვილი, 1948, გვ. 68).

ვაჟა-ფშაველას პოემების ვრცლად განხილვის შედეგად ის ასკვნის, რომ ვაჟას პოეზიას არ აკლია არც აზროვნების სიღრმე, მაღალსაკაცობრიო მორალი, ფილოსოფიური შემეცნება და ა.შ.

მრავალ საინეტერესო დაკვირვებიდან გამოვარჩევთ რამდენიმეს, რომელიც ალექსანდრე ჭეიშვილის განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს. ერთ-ერთია ალუდას და მუცალის ბრძოლა, რომელსაც კრიტიკოსი თავგანწირული ბრძოლის სანახაობად წარმოგვიდგენს, ბატალური სცენა, მორკინალთა ბრძოლის ტაქტიკა, კაჟიანი თოფების გრიალი, მასთან „თანშეწყობილი დიალოგი (ალუდასა და მუცალს შორის) და სხვ. მიუხედავად თავისი საბრძოლო ხელოვნების პრიმიტიულობისა, ჭეიშვილი მსოფლიო ლიტერატურის ბატალური სცენების ისტორიებს შეგვახსენებს. ალუდასა და მუცალის ორთაბრძოლა, „ეს დუელი და მისი სასიკვდილისპირო პაექრობა ტოლს არ დაუგდებს ისეთ ბატალურ სცენებს, როგორიცაა ფეხმარდი აქილევსის მიერ ჰექტორის დევნა ტროას ციხე-გალავნის გარშემო“ (გვ. 90).

კრიტიკოსი იმასაც შენიშნავს, რომ ამ დიდებულ ჰიპერბოლაში (ბატალური სცენის) ვაჟა ქართულ ხალხურ სახეებზეც იყო დანდობილი („ერთი რამ გადმომიჭირა, რისხვასა ჰგვანდა ცისასა“, – ხალხური ლექსი: „შემომეყარა ყივჩაღი“), „მაგრამ ეს ჰიპერბოლა დამარწმუნებლად ჟღერს, ვინაიდან მსროლელი ნასროლს მთელ თავის სულს თითქოს თან ატანს“ (გვ. 90). კრიტიკოსი ბევრს მსჯელობს, ყველა რაკურსში განიხილავს პოეტი „ალუდა ქეთელაურის“ მთავარ ასპექტები და, გამომდინარე აქედან, მიიჩნევს, რომ ვაჟას მიერ წარმოდგენილ ალუდას შეგ-

ნებაში ჩანს საკაცობრიო იდეა ადამიანთა ტოლფასიანობისა, მიუხედავად მათი მოდგმისა და რჯულის სხვადასხვაობისა.

ჭეიშვილი ალუდას მხატვრული სახის დინამიკას შეგვახედებს და დაგვანახებს, თუ როგორი შეუწელებელი დინამიურობით მიჰყავს იგი მაღალი ჰუმანისტური მსოფლმხედველობის მწვერვალებისაკენ და კვლავ მსოფლიო ლიტერატურის რჩეულთა პარალელი: „ღვთიური კომედიის“ გმირი-ავტორი მხოლოდ გარეგნულად მოიხილავს ჯოჯოხეთს, სადაც იტანჯებიან ცოდვილთა სულები. „ალუდა ქეთელაურის“ ავტორი კი თვით თავის გმირის სულში დაანთებს ხალხთა ბარბაროსულ გათიშულობის, ურთიერთმოძულეობის, მტრობისა და განადგურების ცეცხლს...“ (გვ. 118).

ეს ნაშრომი მონოგრაფიულია. როგორც აღვნიშნეთ, მრავალმხრივი დაკვირვებით, რომლის სრული შეფასება მეტ დაკვირვებას, მეტ დროს, მეტ შესაძლებლობას მოითხოვს და, ამდენად, კვლავ ცალკე აღებულ ასპექტებს მოვაქცევთ გულისყურს, თუნდაც ალუდას „ექსორიას“, როგორც ჭეიშვილი უწოდებს. ტრაგიკული ფინალის აკომპანიმენტად ჩართული ქარის „ხივილი“, მწვეტად დამდგარი მთები – ალუდას მწარე ბედით გაშტერებულნი, ქალის ქვითინი და ალუდას გულგამგმირავი „მშვიდობით, საჯიხვეებო“... ეს დასასრული რაღაც ეჭვს ბადებს მკვლევარში, ხომ არ იკვეთება ვაჟას დაუკმაყოფილებლობა იმის გამო, რომ „ბოლომდე ვერ ამოსწურა ის დიდი იდეა, რომელიც მან საფუძვლად დაუდო ამ შესანიშნავ ნაწარმოებს, თუმცა, ჩვენი აზრით, უფრო საფიქრებელია, რომ ვაჟამ კარგ დროს დასვა წერტილი, რეალობა ეს იყო, ფაქტი კი თავისთავად შთამბეჭდავი, ტრაგიკული, მაგრამ გმირული ტრაგედიით, რომელიც, ნებით თუ უნებურად, მაინც რჩებოდა უსამართლო თემის ისტორიულ მეხსიერებაში სამომავლო კათარზისისათვის.

ვაჟა-ფშაველას პოემა „სტუმარ-მასპინძელში“ (1893), როგორც „ალუდა ქეთელაურის“ შემდეგ შექმნილში, მეტ მსოფლ-

მხედველობრივ წინსვლას ხედავს ალექსანდრე ჭეიშვილი. საკაცობრიო იდეალებს, რომელსაც, მისი აზრით, აქ უბრუნდება ვაჟა, ხედავს არა მხოლოდ პოემის გმირების შეგნებაში, არამედ უსულო და უსაკო ბუნების სამყაროში, სადაც „მთანი მაღალნიც“ ვერ ჰგუობენ მეზობელ ტომებთან დადვრილ უაზრო სისხლს, სადაც თითქოს ამ მიზეზით მოჰყევს გულჯავრიანი მდინარე და ა.შ. მკვლევარი ერთმანეთს ადარებს ამ ორი პოემის დასაწყისს და „აღუდა ქეთელაურის“ მძაფრი, დრამატული მოქმედებისგან განსხვავებას „სტუმარ-მასპინძელში“ „ნარატიული, თხრობითი ელემენტის!“ სიჭარბეზე მიაჩნებს, ამიტომაც „სტუმარ-მასპინძელი“ უფრო პოემა-მოთხრობას აგონებს, ვიდრე დრამას. ამის საილუსტრაციო მტკიცებად იხსენებს პოემის ნაწილს – ჯოყოლასა და ზვიადაურის გაცნობიდან სასაფლაოს სცენამდე... მთელი ეს მონაკვეთი, თხრობით გადმოცემული, მისი აზრით, ქმნის მხოლოდ გარეგნულ სიმძაფრეს და არა შინაგანს, „იმანენტურ დრამატულ კონფლიქტს“.

„სტუმარ-მასპინძლის“ დრამატული კვანძი, ჭეიშვილის განმარტებით, მაშინ ინასკვება და აღწევს „აღუდა ქეთელაურისთვის“ დამახასიათებელ შემოქმედებით მწვერვალს, როცა შეპყრობილ ზვიადაურს ქისტების მკვდარს შესწირავენ. მკვლევარი ამისთვის ვრცლად გაშლის „საზენიტო პუნქტთან“ მისასვლელ სცენებს: „კანიბალისტური აქტი“ „მეზობელი დუმბანის“, „უჯიშო გვარის“ სასიკვდილოდ გაწირვას.

კონფლიქტის პირველ ნაწილში ჯოყოლა ძველ ტრადიციებს იშველიებდა, ჯარეგელებს ბრალს სდებდა სტუმარ-მასპინძლობის საუფლო წესის დარღვევაში, სტუმრის „გაყიდვაში“, რომ „მათ მისი სახლ-კარის ხელშეუხებლობა, მისი „Habeas corpus aktis დაარღვიეს“ (გვ. 246)... თითქოს ჯოყოლა ზვიადაურს უყურებს, როგორც დღეს მის ოჯახს თავშეფარებულ სტუმარს და აქ არაფერი უნდა მოუვიდეს, როცა მისი სახლის ზღურბლს გასცდება, იქ უკვე შეიძლება ავად მოჰყრობა: „როცა გასცდება

ჩემს ოჯახს, იქ მოეპყარით ავადა“... მაგრამ, ჭეიშვილის აზრით, რაც სავსებით მართებულია, ჯოყოლა და ალაზა არც მაშინ იქნებიან გულგრილნი, როცა იგი მათ ოჯახს დატოვებს, რადგან „ჯოყოლას და ალაზას ზვიადაურთან უკვე აკავშირებს არა მართო სტუმართმოყვარეობის ტრადიცია, არამეს პიროვნული განცდები. ისინი პიროვნული სიმპათიით, თანაგრძნობით არიან გამსჭვალულნი ზვიადაურის მიმართ, ისინი უკვე აღწევენ თავს „კოლექტიურ“ თემურ განცდა-ემოციებს“ (გვ. 147).

ნაშრომში დაწვრილებით არის აღწერილი ზვიადაურის დასჯის სცენა, აღზევებული და მერე ზვიადაურის ვაჟკაცობით, საკუთარი საქციელით, მხოლოდ წუთით, ნირწამხდარი ჯარეგელების გასვლა ტრაგიკული სცენიდან... ზვიადაურის შეუდრეკელობა მკვლევარს ასოციაციით გოგოლის პერსონაჟს, გმირი ოსტაპის საჯაროდ წამებას გაახსენებს, ვფიქრობთ, უადგილო არ იქნება ეს შედარებაო, – წერს ალექსანდრე ჭეიშვილი და ჩართავს ოსტაპის წამების მთელ სცენას. ცდილობს, რაც შეიძლება კორექტული და ზომიერი იყოს ამ შედარების შემთხვევაში.

ერთ-ერთი საინტერესო მსჯელობა ნაშრომისა ეხება ალაზას მხატვრულ სახეს. „ალუდა ქეთელაურისგან“ განსხვავებით, – წერს მკვლევარი, ვაჟა-ფშაველას „სტუმარ-მასპინძელში“ შემოაქვს ახალი მოტივი – სატრფიალო-რომანტიული და ამდენად სტრუქტურულად ართულებს პოემას“ (გვ. 163). ამის დასადასტურებლად, დამაჯერებლობისთვის, ფრთხილ, საგანგებოდ მოხმობილ „უჩვეულო ხაზებში“ შლის სათქმელს. ჯერ ერთი ის, რომ არათუ ალაზა, მთელიო ბარბაროსული თემი მოიხიბლა ზვიადაურის გმირული სიკვდილით. „მძლავრია ეს ახალი გრძნობა, რომელიც ალაზას გულში აღიმრა უცხო რჯულის სწორუპოვარი ვაჟკაცობისადმი. ალაზას გულში სასიკვდილოდ განწირული ზვიადაურისადმი სიბრალულის გრძნობასთან ერთად იფეთქებს რაღაც ამაღლებული ტრფიალების გრძნობაც. ის შეჰნატრის, ვისაც ზვიადაური გრძნობას უნაწილებდა: „ნე-

ტავი იმას, ვინაცა / მაგის მკვლავზედა წვებოდა, / ვისაცა მკერ-
დი, აწ კრული / მაგის გულ-მკერდსა სწვდებოდა, ნეტავი იმას
ოდესმე / ქმრის ტრფობა გაუცვდებოდა?!“ (გვ. 163).

ასევე ვრცლად აღწერს ჭეიშვილი ალაზას „ალიარების“ დი-
ალოგს ჯოყოლასთან, როგორ გადაუშლის იგი ქმარს ზვიადა-
ურის საარაკო სიკვდილის სურათს, რომელიც ქალის გულს
„შიგ გაეყარა ისრად“... ამიტომ ალაზა გულს უხსნის ჯოყოლას,
„არ ჰფარავს, რომ მისი გული ორ გრძნობას იტევს, ქმრისადმი
ეთგულებას და ზვიადაურის ჰაეროვან, რაღაც არა ამქვეყნიურ
ტრფიალს (თუ თანაგრძნობას)“ (გვ. 178).

ამ სრულიად თავისუფალი, გულწრფელი, მეცნიერულად
დასაბუთებული მსჯელობის შემდეგ ალექსანდრე ჭეიშვილი
დაწერს: „ორი წლით ადრე გარდაიცვალა ვაჟა, თორემ თითონ
გახდებოდა იმისი მოწამე, თუ როგორ დაამთავრა დიდმა ოქ-
ტომბრის რევოლუციამ დედამიწის ერთ მეექვსედ ნაწილზე ის
ბნელი ძალები, რომლებიც წინ ეღობებოდნენ ხალხთა ურთი-
ერთობის შეთვისების და დამძობილების წარმტაცი იდეების
განხორციელებას“ (გვ. 193)... რა თქმა უნდა, ეს იყო, ჩვენთვის
დღეს საკმაოდ ნაცნობი, რევერანსი იდეოლოგიური მოთხოვნე-
ბის წინაშე ამ ძალზე საინტერესო და ღირებული ნაშრომის,
ნააზრევისთვის დაბრკოლების ასაცილებლად.

დამოწმებანი:

- აბაშიძე, ი. (2003). *ზარები ოცდაათიანი წლებიდან*. თბილისი: „ინტელექტი“.
- კუჭუხიძე, ი. (1985). *სამაგიდო რვეულიდან, მოგონებების წიგნი*, მიუნხენი.
- ნატროშვილი, გ. (1957). „ჩვენი დღეების მემკვიდრე“. წიგნში: ალექსანდრე
ჭეიშვილი, *რჩეული. რომანი „ლელო“, მოთხრობები*, I. თბილისი.
- ცხადაია, ზ. (2006). *XX საუკუნის ქართული ლირიკის ისტორიიდან. ეპო-
ქისეული რეცეპციები და ქართული ლირიკა (1930-1940; 1970-1980)*.
შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტი-
ტუტი. თბილისი. „მერანი“.

- ჭეიშვილი, ა. (1948). „თანამედროვეობის ასახვა ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში“. *ლიტერატურული ძიებანი*, IV, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა“.
- ჭეიშვილი, ა. (1948). „ვეფხისტყაოსანი და ქართველი რომანტიკოსები“. *კრიტიკული წერილები*. თბილისი: „სახელგამი“.
- ჭეიშვილი, ა. (1948). „ლირიკული გმირი ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზიისა“. *კრიტიკული წერილები*. თბილისი: „სახელგამი“.
- ჭეიშვილი, ა. (1948). „მხატვრული სახის დინამიკა ვაჟა-ფშაველას პოემებში“. *კრიტიკული წერილები*. თბილისი: „სახელგამი“.

Zoia Tskhadaia

Critical Letters of Aleksandre Cheishvili

Abstract

Keywords: Cheishvili, emigration, criticism, Javakhishvili, Baratashvili, Vazha-Pshavela, European literature.

Alexander Cheishvili stands out as one of the most tragic figures in twentieth-century Georgian literature. Gifted with a distinguished education, remarkable literary talent, and the favor of the Soviet establishment, he seemed destined for a successful life. Fluent in four European languages, Cheishvili was on a scientific trip in Germany between 1930 and 1932. Cheishvili was awarded the Stalin Prize (Second Degree) for his novel *Lelo* (1950). From 1945 to 1950, he worked in the Department of Modern Georgian literature at the Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature of the Academy of Sciences of the Georgian SSR,

In 1957, Cheishvili was again sent to Germany on a scientific trip but, quite unexpectedly, chose to remain there in exile. The file on Alexander Cheishvili (Fund #10, preserved in the archive of the

Georgian Academy of Sciences) contains an order from the directorate of the Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature stating that, on January 6, 1959, Alexander Cheishvili was expelled from the institute as a “traitor to homeland”. To this day, his life and literary legacy have received little scholarly attention. In addition to short stories and novels, Alexander Cheishvili wrote a number of critical essays on both Georgian and European writers. Among his most notable critical writings are: *Vepkhistqaosani and Georgian Romantics – Rustaveli and Baratashvili*; *The Lyrical Hero in Nikoloz Baratashvili’s Poetry* and *The Dynamics of Literary Image in Vazha-Pshavela’s Poems*. Active as a writer since 1929, he consistently sought to illuminate the continuity within Georgia literary tradition. Through his comparative analysis of the *Vepkhistqaosani* and the poetry of Nikoloz Baratashvili, the author convincingly demonstrates the continuity linking the poetry of this great poet of the 19th century and Rustaveli’s masterpiece. The discussion is extensive and deeply thoughtful.

In the essay *The Lyrical Hero in Nikoloz Baratashvili’s Poetry*, the Georgian poet’s work is discussed in terms of parallels with European literature. Specifically, Cheishvili discusses the views prevalent in criticism about Mitskevich’s *Paris* and Baratashvili’s *Merani*, and argues that he does not see any essential similarity between them providing persuasive justification. It may be stated that no other Georgian critic has treated this issue with such depth and fairness.

Cheishvili’s views on Vazha-Pshavela’s poems *Aluda Ketelauroi* and *Guest and Host* are also original, offering us ideas that remain relevant and thought-provoking even today.